સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ

તૈયાર કરેલી.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠનો સાર; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ; વગેરે)

Publishar—**D. N. Shah.**
Gandhi chowk—SURAT.

સેલ એજન્ટ-ઈશ્વરલાલ મગનલાલ મોતીરામ.
શાહપોર, કુંભારવાડા-સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું-શ્રી 'શંકર' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ચૌટાપીઠ—સુરત.

૧૯૩૦] કીંમત અઢી આના. [૧૯૮૬

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

પહેલી ચોપડીનો અર્થ.

પાઠ ૧.

દિવાળી=વરસનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
અક્ષર=હરફ; દસ્કત
નિશાળ=ભણવાનું ઠેકાણું
રજા=છુટ્ટી
છોડી=છોકરી
પાછી વળી=ફરી
ભેગી=સાથે; એકઠી
લીંપેગુંપે=છાણમાટીના ગાર ચોપડે
ધોળે છે=ચોપડેછે; છાંટેછે
સંજોરી=ધારી
ઘુઘરા=ઘુઘરાના આકારનો ઘઉંનો બનાવેલો ગળ્યો પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાક વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્રો.
આંગણામાં=બારણા આગળ
લુગડાં=કપડાં
ઘરેણાં=દાગીના; જણસો
દારૂખાનું=આતશબાજી
ફોડે છે=સળગાવે છે
સૌ=બધા
ગીત=રાગથી ગાવું તે
ઘર ઘર=ઘેરઘેર
ફટાકડા=ફટાકડા
હરખાય=ખુશી થાય

સમજુતી—દિવાળીના દહાડામાં ઘેરેઘેર દીવા સળગે છે. અને ફટાકા ફડાફડ ફૂટે છે, તેથી છોકરાં ઘણા ખુશ થાય છે.

પાઠ ૨.

વાર=દિવસ
વિષે=બાબત
કચેરી=કોરટ
બંધ રહે છે=રજા પડે છે
રવિ=સુરજ; સૂર્ય
દેવળ=દહેરૂં
ફરે=પછી
જુમેરાત=ગુરૂવારની રાત
પાછો=ફરી; બીજીવાર
અઠવાડીઉં=સાત દિવસ

સમજુતી—પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો મંગળવાર, ચોથો બુધવાર, પાંચમો ગુરુવાર પછી છટ્ઠો શુક્રવાર આવે છે. (૧) સાતમો વાર શનિ છે, તે છેહલો વાર ગણાય છે; એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઉં થાય છે. (૨)

પાઠ ૩.

ફરતી=ચારે બાજુએ; આસપાસ
વાડ=કાંટાનો કે તારનો બનાવેલો આંતરો
દરવાજો=મોટું બારણું
માંહે=અંદર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ
વેલ=વેલો; ભોંયપર પથરાતો છોડ
ચોકઠું=ચારે બાજુથી જડી લીધેલું
વાવટા=નિશાન; ધજા
મોગરી=ઘંટ વગાડવાની લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની સીસી=કલાક જાણવાનું સાધન
ગામ=જ્યાં થોડાં ઝૂંપડાં અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો ચિત્રેલો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેલાં=લટકાવેલાં
ઘોડી=પાટીઉ મૂકવાની બેઠક
કસરત=મહેનત કરી શરીરને મજબુત બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મજાની=સારી
અહીં=આ ઠેકાણે
રોજ=હંમેશ; નિત્ય

પાઠ ૪.

ઈશ્વર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ; હંમેશાં
પરોઢીએ=સુરજ ઊગતાં પહેલાં; મળસ્કામાં
તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આબરૂ
ગુરુ=મહેતાજી
સમા=જેવા; બરાબર
જ્ઞાન=સમજણ; અક્કલ
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી નાખવું
અંગ=શરીર
હળીમળીને=સંપીને
સંગ=સોબત
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ; બોધ
રૂડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત
નીસરી=નીકળી
પાંસરૂં=સીધું; રખડ્યા વગર

સમજુતી—હમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું નામ દેવું; પછી દાતણપાણી કરી લઇ નહાઇને બધા પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માબાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલને

માન આપો; મહેતાજીને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી સમજણ મળશે. (૨) કદી જુઠું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી સુસ્તાઇ કાઢી નાખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ) બધા સાથે સંપીને ચાલવું; અને સારી સોબત રાખવી. (૩) રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને ભણવું, મહેતાજીની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ રાખવી. (૧) ભણતી વખતે મન રમતમાં રાખવું નહિ એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટયા પછી સીધા ઘેર જવું મતલબ કે રસ્તામાં રખડવું નહિ. (૨)

પાઠ ૫.

ધોતલી=પોતડી; ધોતડી
અંગરખી=ડગલી
જોડીઓ=નાના બુટ; ખાસડી
દરજી=લુગડાં શીવનાર
સુરવાલ=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો
ફળીઉં=મહોલ્લો
કોટ=ડગલો
ઘાઘરી=નાનો ચણીઓ
ઓઢણી=છોકરીઓને ડીલે તથા માથે ઓઢવાનું ત્રણ ગજનું લુગડું

પાઠ ૬.

ચોકખાઇ=સફાઇ; સુઘડતાઇ
ચોકખા=સાફ
મેલા=ગંદા; મેલવાળા
બરાબર=સારી રીતે
ડીલ=શરીર
ગંદી=ખરાબ; ગોજી
અડાય=અડકાય
ફોલ્લો=ગુમડું; ચાદું
ખસ=ઝીણી ફોલ્લી; ખુજળી
ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવા
ડાઘા=ટપકાં
વાડો=ઘરની પાછળની ખુલી જગા
ગંદવાડ=ગોજવાડ
નાથ=ધણી
કવિતા=ગાયન
માંદા=બીમાર
મુખડું=મો
દીલ=મન
જગનાથ=જગતના ધણી; પરમેશ્વર

સમજુતી—મારો ઓટલો સાફ છે, અને મારા ઘરનો ચોક

પણ સાફ છે, મારાં લુગડાં ચોકખાં જોઇને બધા લોક મને ચોકખો કહે છે. (૧) મારૂં મોં ચોકખું છે, મારા હાથ ચોકખા છે; મારા ચોકખા (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.

વરસગાંઠ=સાલગીરી; જન્મ દિવસ

ભાવ્યાં=પસંદ પડયા; સ્વાદ લાગ્યા

ઝટ=જલદી

ભાણો=બેનનો છોકરો; ભાણેજ

કઢી=છાશમાં ચણાનો લોટ, આદુ, મરચાં, હળદર નાખી ઉકાળેલી તે

હાથ પણ અડાડયો નહિ =જરાપણ ખાધું નહિ

બીડાં=પાનમાં ચુનો, કાથો, સોપારી વગેરે મૂકી બનાવેલી પટ્ટી

પાઠ ૮.

કાકો=બાપનો ભાઇ

કાકી=કાકાની વહુ

ભત્રીજો=ભાઇનો છોકરો

મામો=માનો ભાઇ; બાપનો સાળો

મામી=મામાની વહુ

ભાણેજ=બેનનો છોકરો, ભાણો

ફોઇ=બાપની બેન

ફુઓ=ફોઇનો વર

માસી=માની બેન

માસો=માસીનો વર

પીતરાઇ=કાકાનાં છોકરાં

મોળાઇ=મામાનાં છોકરાં

મસિઆઇ=માસીનાં છોકરાં

ફોઇઆત=ફોઇનાં છોકરાં

બનેવી=બેનનો વર

સાળો=વહુનો ભાઇ

સાળી=વહુની બેન

ઓરમાન=બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે; સાવકાં

સાવકાં=ઓરમાઇ

મા એક અને બાપ જુદા જુદા હોય તે દૂધ ભાઈ કહેવાય

જમાઇ=છોકરીનો વર

વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં સાસુ સસરો

વરનાં માબાપ=છોકરીનાં સાસુ સસરો

છોકરો કે છોકરીનો સસરો એક બીજાને વેવાઇ કહે છે. છોકરો કે છોકરીનીએકસાસુ બીજાને વેવણ કહે છે.

પાઠ ૯.

સર્વે=બધાં

દેખી=જોઇ

હરખાઉં=ખુશ થાઉં

ચાંપે=દબાવે

સાય=સાથે

ઓળી=બચ્ચી; ચુંબન	કલ્લોલ=મઝા; આનંદના શબ્દો	ગીત
બાથ બીડે=બે હાથ પહોળા કરી છાતી સાથ દબાવે	ખાવું=ખાવાનું	પેટ ભરીને=ધરાઇને
	મારી જાત=મારૂં શરીર	માડી=મા
		નવ=નહિ
પંપાળીને=હાથ ફેરવીને	લગાર=જરા	સૌથી=બધાં કરતાં
મુખ=મોઢું	તે વાર=તે વખતે	હેત=વહાલ; પ્યાર
દુખડાં=દુઃખો	ઉંઘાડવા=ઊંઘ લાવવા	અપાર=ઘણુંજ
મીઠા=સારા	હાલો=ઊંઘ આણવાનું	આભાર=પાડ; ઉપકાર

સમજુતી–માને જોઇને બહુ ખૂશ થાઉં છું. અને દોડતો દોડતો તેની સામે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે, બચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે.(૧)ખોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખૂશ થાય છે. મારૂં મોઢું જોઇને (મને જોઇને) હરખાય છે, અને પોતાનાં બધાં દુઃખો ભુલી જાય છે. પંખી આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવા મારા બોલ મીઠા લાગે છે,મા મને સારૂં સારૂં ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરની બહુ સંભાળ રાખે છે. (૩) મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દોડી આવે છે, જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખૂશ થાય છે. અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું ઓસડ પાય છે અને તું(માડી)પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધાં કરતાં તારૂં હેત ઘણુંજ છે, માટે હું તારો ઘણો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.	વડીલ	પૂઠે=પાછળ
મોટા=મોટી ઉમરના;	પ્રમાણે=રીતે	બાવાજી=બાપાજી

વખાણ=સારું કહેવું તે
માન=આવકાર

પાઠ ૧૧.

ઉજાણી=મીજબાની
બબ્બે=બે બે
ક્યાં=કયે ઠેકાણે
આશોપાલવ=એક જાતનું ઝાડ (એનાં પાંદડાંનાં તોરણ બને છે)
વિના=વગર
પૌંઆ=ડાંગરને પલાળી શેકી ખાંડીને બનાવે છે તે
ધાણી=જુવાર, મકાઈ, વગેરેના દાણાને શેકી બનાવે છે તે
વધારેલાં=વઘાર દીધેલાં
ખારેકી=ખારેક જેવા
કળ=લોટને શેકી તેમાં ઘી ખાંડ વગેરે નાખી બનાવેલું તે
દાદી મા=બાપની કે માની મા
રાંદેરી=રાંદેરમાં થતા
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ બિછાનું
પાથરણું=બિછાનું
હાર=ઓળ
શાક=દુધી, વેગણ, પાપડી વગેરે
ચટણી=આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું વગેરે છુંદીને બનાવેલી તે
ખૂબ=ઘણાં
મજા=રમુજ; ગમત

પાઠ ૧૨.

પછાડી=પાછળ
સરત=હાર જીત
થોભો=સબુર કરો
જીત્યો=ફાવ્યો
સઢ=વહાણ ચલાવવા માટે પવન ભરાવવા સારૂ બાંધેલું લુગડું
ચાલ=રીત
સુંદર=સારી
હોડી=સઢવાળો મોટો મછવો
રમત=ગમત; ખેલ
તાપ=તડકો; ગરમી
પણે=પેલે ઠેકાણે
એકઠા=ભેગા
તરફ=બાજુ
તળાવ=જેની ચારે બાજુએ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
સહેલ=મજા, મોજ; ગમત

પાઠ ૧૩.

ખાંડ=બૈરીની કાંચળીના કપડાંનો કસબી કકડો
કાંચળી=બૈરાંનું કાપડું
ઈનામ=સરપાવ
પરીક્ષા=તપાસણી
છાની=મુંગી; ચૂપ
હો=વાર
નજર કરી=જોઈ
ડાહી=શાણી; સમજુ

પાઠ ૧૪.

દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર ચોપગાં પ્રાણી

પાળ=કારણ; કોર; કાંઠો
ફેંકાફેંકી=નાખાનાખી
ધડાધડ=ધબોધબ
માર્યા જઇએ છીએ= મરી જઇએ છીએ
ખરી=સાચી
પ્રાણી=જીવ
ઇજા=દુ:ખ; નુકશાન
સંભાળી=સાચવી
નુકસાન=બગાડ
કદી=કોઈ વખત
ખેલતાં=રમતાં
હાણ=નુકસાન
ભારી=ઘણું

સમજુતી-રમત ગમત કરતાં કોઇ વખત પણ કોઇને નુકસાન કરવું નહિ. નઠારી રીતે રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫.

દયા=મહેરબાની; રહેમ
ખીજ્યા=વઢયા
તળે=નીચે
છુંદાય=ચગદાય; કચડાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઢોર=ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઘાસ ખાનારાં પશુ
કામના=ખપના
સંભાળ=બરદાસ
વખતસર=બરાબરવખતે
સાફ=ચોકખી
નીરવાનું=ખાવાનું
સોળ=ઝપાટાની નિશાની; લાકડીના મારથી જે લીસોટા પડે છે તે
યાદ=ફોમ
ભૂલી=વીસરી
ગજા=શકિત
ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬.

એનધેન=રમતનું નામ છે
છુટો=બંધન વગરનો
દાવ=સારો
પહેલાં=અગાઉ
જણ=છોકરો
બંધ કર=મીંચ
બાકીના=બીજા
વાંસો=પીઠ; બરડો
વારાફરતી=એક પછી એક
દીવાધેન=આંખ બંધ કરવી તે
સમજ્યા=જાણ્યું
સેળભેળ=એકઠા
હોશિયાર=ચાલાક
પારખી=ઓળખી
સંતાવા=છુપાવા
અડશે=અડકશે
બચીજશો=વારો આવશે નહિ
લાંબો વખત=ઘણીવાર
ઓળખ=પારખ
શાબાશ=ધન્ય
બસ=પણું
સાર=આ રમતથી લાગવાની ઈંદ્રિય, ધારણ શકિત વગેરે શકિત

કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=સાચું; સાચી વાત
ગમ્યો=પસંદ પડ્યો
દેસાઇ=જાગીરદાર
ગાળ=ખરાબ શબ્દ
જુઠું=ખોટું
હેત=માયા; પ્યાર
વખાણ્યો=પસંદ કર્યો
દેખે=જુએ
કાપે=કાપ મૂકે
કાપ=ચીરો

ગભરાયો=અકળાયો
સાચાબોલું=ખરૂંબોલનાર

પાઠ ૧૮.

વાઘ=ફાડી ખાનારૂં ચટાપટાવાળું પ્રાણી
મશ્કરી=મજાક
પસ્તાય=દીલગીર થાય
બચ્યાં=રહ્યાં
સીમ=ખેતર
અમથી=ખોટી; જુઠી
ધાજો=દોડી આવજો
આસપાસ=આજુબાજુ

શરમાઇ=લજવાઇ
ખોટું=ખરાબ; મીઠું
સાચી=ખરી
રોવા=રડવા
છેતર્યા=ઠગ્યા
વા'રે=મદદે
વા'રે ધાવા=મદદે દોડી આવ્યા
સપડાય=ફસાય
જુઠાણું=ખોટારૂં; જુઠું
આખરે=છેવટ
જન=માણસ

સમજુતી–જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે તે માણસ પહેલાં કે પછી ફસાય છે; ખોટારૂ જલદી જણાઈ આવે છે, અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ
પોકેપોક મૂકી=મોટે સાદે ધાંટા પાડી
બચાવે=ઉગારે
આઘું=દૂર
એકેકને=દરેકને
કબુલ કરી=માની

પાઠ ૨૦.

ગરીબ=પૈસા વગરનો
અન્ન=અનાજ
ભિખારી=જેની પાસે ખાવા પીવાનું ન હોય તે; ભીખ માગનાર
ભજન=ઇશ્વરના ગુણ ગાવા તે

પુરાં=પુરતાં;જોઇએતેટલાં
આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
ભીખ=માંગી ખાવું તે
પગે અપંગ=પગે ખોડવાળો; લુલો; લંગડો;
અપંગ=લુલો; લંગડો; આંધળો; બહેરો;

ખોડવાળો	પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનું નામ	દીએ છે=આપે છે
દયા=મહેરબાની; મહેર		પાળે=પોષણ કરે
ભગવાન=પરમેશ્વર	અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ	દેવા=આપવા
ભલું=સારૂં; કલ્યાણ		સરજાવી=પેદા કરી
પાઠ ૨૧.	ઉજાસ=અજવાળું	સૌ=બધે
ઈશ્વર=પરમેશ્વર	કામ=માટે; સારૂ	ઠામ=ઠેકાણે
ભજન=ગુણ ગાવા તે	ઉપયોગી=જરૂરની	પાન=પાંદડાં
ચંદ્ર=ચાંદો; ચંદ્રમા	હવા=પવન	સેવક=દાસ
વીસરૂં=ભૂલું	દામ=પૈસો	હામ=હિંમત

સમજુતી—ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને માટે ચંદ્રમા, સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા છે. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. (૧) ઘણી જરૂરની હવા તે તેં આપી છે. તેના કાંઈ પૈસા બેસતા નથી. હું કદી પણ૦ (૨) તું વરસાદ વડે અનાજ આપે છે અને બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ૦ (૩) દુધ, દહીં આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી છે. હું કદી પણ૦ (૪) તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, આંબો, ગુલાબ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ૦ (૫) તમે મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા સુખ અને હિંમત આપો હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. (૬)

પાઠ ૨૨.	સ્વપ્નું=ઊંઘમાં આવતાં ખોટા વિચાર	જંગલમાં=વનમાં
સરદાર=ઉપરી		હરણી=હરણની માદા

રૂપાળું=શોભીતું
ઉપાડી=ઉંચકી
એકદમ=તરત
છલંગ=ફાળ; કુદકો
દેવતાઈ=દેવના જેવો
પુરુષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઈ કરવાની જગા; રાંધણી
ભરાઈ=સંતાઈ
ભાત=બાફેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=ભલાં
ઉપલા=ઉપરના
બાકું=કાણું
પોળી=બેપડવાળી રોટલી
મન=મરજી; ખુશી
મણા=ખામી; ખોટ
ઉંદરીઉ=ઉંદર પકડવાનું પાંજરૂં
જોગજોગે=એકાએક
પાર=છેડો
વલે=હાલ; દશા
સાર—બાળકોએ મોટાની શિખામણ માનવી

પાઠ ૨૪.

કાંઠો=કિનારો
પોલ=પોલાણ
દર=કાણું; સાપ, ઉંદર, મંકોડા, કીડી વગેરેને રહેવાનું ઘર
ઝેરી=ઝેરવાળો
પંખી=પાંખવાળા જનાવર. (ચકલી, પોપટ, કાગડા વગેરે પક્ષી)
ફુંફાડા=ફૂં ફૂં નો અવાજ અવાજ કરવો તે
ફેણ=સાપની પહોળી કરેલી ગરદન
છોલાઈ=ઘસાઈ
વળગીને=બાઝીને
ચટકા=ડંખ
ભોંય=જમીન
પછાડી=અફાળી
વાસ=પીમળ
પછાડા=તરફડીઆ
અંતે=આખરે; છેવટે
જોરાવર=જબરો
જીવ લીધો=મારી નાંખ્યો
ઝાઝા=ઘણા
નબળા=જોર વગરના
વેર=અદાવત
નાગ=ફેણવાળો સાપ
પ્રાણ=જીવ
સાર—કોઈને હલકું ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ, તેમજ પોતાની શક્તિ વધારે છે એમ ધારી અહંકાર કરવો નહિ.

સમજુતી—જોર વગરના પણ ઘણા માણસ સાથે કોઈ પણ દિવસ વેર કરવું નહિ; જુઓ કે આ રીતે ઘણી કીડીઓએ મળીને મોટા સાપને પણ મારી નાંખ્યો.

પાઠ ૨૫.	મનસુબો=વિચાર	બજાવી=પુરી કરી
લુલા=લંગડા	માતાપિતા=માબાપ	મહેર=મહેરબાની; દયા
સેવા=ચાકરી	તે વાર=તે વખતે	લીલાલહેર=મજા; બધી વાતે સુખી
અમાપ=ઘણીજ	ધન ધન=વાહ વાહ	સાર=જે છોકરા મા બાપ તરફ પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેને રમત ગમત અને સુખજ મળે છે.
કે'=કહે	સારા=ચાકરી કરે એવા	
ધન=પૈસા	સંતાપ=મનનું દુઃખ	
તીરથ=જાત્રા	જે વાર=જે વખતે,જ્યારે	
પારખી=જાણી	આશીશ=ભલું થજો એમ કહેવું તે; દુવા	
કાવડ=વાંસને બે છેડે શીકા બાંધી બનાવેલું તે	ફરજ=પોતે કરવાનું કામ	

સમજુતી—માધવના માબાપ ઘરડાં, લુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ઘણીજ ચાકરી કરતો હતો. (૧) માધવને એના માબાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ. જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જાત્રા કરવા જાત. (૨) માબાપનું મન પારખી લઈને તેણે તેમને સુખી કરવાનું ધાર્યું. જો હું કાવડમાં બેસાડી જાત્રા કરાવું તો એમનું દુઃખ મટે. (૩) એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માબાપને બે બાજુએ બેસાડયાં. (૪) પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જાત્રા કરવા ગયો, માધવના આ હેતથી બધાને નવાઇ લાગી. (૫) આવા છોકરાને શાબાશ છે, અને માબાપને પણ ધન્ય છે. જો છોકરા સારા હોય તો કંઇ દુઃખ રહે નહિ. (૬) બધી જાત્રા કરાવીને જ્યારે તે ઘેર ગયો ત્યારે માબાપ ખુશી થયાં; અને ઘણીજ દુવા દીધી. (૭) છોકરાએ પોતાની ફરજ

બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માબાપને સુખ આપે, તેને બધી વાતે સુખ થાય છે. (૮)

પાઠ ૨૬.

ચતુરાઇ=હોશિયારી
કુંજો=બોટવો
આમતેમ=આજુબાજુ
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઉપાય=ઇલાજ
સુઝી આવ્યો=જડયો

પાછી=બીજીવાર; ફરીને
મટાડી=દૂર કરી
નાચતો=કૂદતો
ખુશાલ=સંતોષ
કાજે=માટે; સારૂ
કંકર=કાંકરા
ધીરજ=સબુરી

કઠણ=અઘરૂં
જલદી=થોડીવારમાં
પાર મુકાય=પુરૂં થાય
સાર=અક્કલ અને ધીરજથી જેવું કામ થાય છે, તેવું ફાંફાં મારવાથી થતું નથી.

સમજુતી—બોટવામાંનું ઉંડું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાંખ્યા, તેથી પાણી ઉપર આવ્યું તે આજ પીધું. (૧) સબુરી ને ડહાપણથી અઘરૂં કામ હોય છે તે પણ થોડીવારમાં પુરૂં થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ. (૨)

પાઠ ૨૭.

કાપણી=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ
આથમતા=આથમી જતા
વઢાઇ=કપાઇ
દાદાજી=બાપના બાપ; માના બાપ
સાદ=અવાજ

મલકાવી=હસવા જેવું કરી
બેટા=દીકરા
બાથમાં=બે હાથની વચમાં
બચ્ચી=બોકી; ચુંબન
ભાથું=ખાવાનું
તાજા=કામ કરવાની શક્તિવાળા
ઉનો=ગરમ

માખણ=દહીંને વલોવવાથી છાશના ઉપર જે ધોળો ને હલકો ચીકણો પદાર્થ તરી આવે છે તે
વંતાક=રીંગણું
દહાડીઆ=રોજથી મજુરી કરનારા.
ભાણ=સુરજ

આણુબૂડે=સુરજ આથમે
દાતરડું=અનાજ, ઘાસ વગેરે કાપવાનું લોઢાનું વાંકુ હથિયાર
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લીસોટા
ચચ્ચાર=ચાર ચાર
દહાડો આથમે=સાંજે
સાર-ખેડુતનો ખોરાક સાદો છે, પણ તેઓ મહેનતુ હોવાથી ઘણા મજબુત હોય છે, માટે આપણે મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ
પાથરા=કાપીને ભોંયપર નાંખેલા છોડ.
ખળી=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે લીપી ચોકખી કરેલી જગા.
ભોર=ઢગલો
ઠાલવ્યો=ખાલી કીધો
હાલરાને=બળદની હારને
હાલરૂ=ઉબીમાંથી ઘઉં અને છોડા છુટા પાડવા માટે તેના ઢગલા પર બળદ જોડેલું ગાડું ફેરવવામાં આવે છે તે
પગર=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે તેના પર ઢોરોને ચલાવે છે તે
પગર ફેરવતી હતી=બળદને ફેરવી તેના પગવડે ઉંચી કચ-રાવતી હતી.
પટલાણી=પટેલની બૈરી
ઉપણી=ઝાટકી
કુંવળ=ઘઉંનું ઘાસ
કારભાર=કામકાજ
હરખ=આનંદ; ખુશાલી
હરખ માતો ન હતો=ઘણીજ ખુશી થતી હતી
હોંસીલી=ઉમંગી

પાઠ ૨૯.

કાપણી=કાપવાનું કામ
આમ=આ તરફ
ઉમંગે=હોંસથી
બાર માસ=એક વરસ
માસ=મહીનો
મીરસીને=મૂકીને
સંપે=એક બીજા સાથે
સદાય=હંમેશ; નિત્ય
ઉભરાયો=ઘણો થયો
સુંદર=સારો
ફાલ=પાક
ખંત ધરી=કાળજી રાખી
કાં=શા માટે
કુંડાં=જુવાર, બાજરીના કણુસલાં
આમ=આવી રીતે
ખળાં=કણુસલામાંથી અનાજ છુટું પાડવાની જગા; મોટી ખળી
હૈયે=મનમાં
હામ=હિંમત
લણણી=લણવાનું કામ

કોળી=બાચકો;નાની પુળી | આ પાસ=આ બાજુ | વાળુ=રાતનું જમવાનું

સમજુતી-હે બાળકો! તમે બધા આમ આવો; આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ, જુઓ, પેલી વાદળીઓ વરસીને ચાલી જાય છે એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે, ને હંમેશાં એક બીજા સાથેજ રહે છે. હે બાળકો૦ (૧) ખેતરમાં કેવો સારો પાક થયો છે, ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઈએ શું કરવા કાલે કરીએ? વાર લગાડીએ? હે બાળકો૦ (૨) હાથમાં દાંતરડું વાંકું લઈને આ પ્રમાણે કણસલાં કાપો; અને તેનો ખળીમાં લઈને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો૦ (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરૂં થયું. હવે બધાએ ઘાસ કાપો, અને ઘાસના ચાર બાચકા લઈને આ બાજુએ મૂકો. હે બાળકો૦ (૪) આપણે પૂળા બાંધી ગાડામાં નાખી કામ પુરૂં કરીએ, પછી ઘેર જઈને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ. હે બાળકો૦ (૫)

પાઠ ૩૦.	અનાજ=ધાન્ય	કોથળા=ગુણો
ખળી=કણસલામાંથી અનાજ છુટું પાડવાની જગા; ખળીઓ	છુટું=જુદું	સાથ=સાથે
	સરસ=સારા	હાથોહાથ=એક બીજાની મદદથી
	પિલાય=કચડાય	
આ વાર=આ વખત	કણ=દાણા	ખેડુત=ખેતી કરનાર
દીસે=દેખાય	ઉપણીએ=ઝાટકીએ	મહેનત=મજુરી
તૈયાર=કણસલાંથી ભરેલાં	ફુંસાં=ફોતરાં; છોડાં	ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજુતી—હે છોકરાઓ! હમણાં આમ આવો. જુઓ ખળીઓ તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે ફુંડામાં

રહેલા અનાજના દાણા છુટા પાડીએ. (૧) જેમ બળદો ગોળ ફરતા હોય તેમ આપણે સૌ ફરીએ, જો ડુંડા સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા તરત છુટા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને ઝાટકીએ, જુઓ ફોતરાં ઊડી જાય છે. ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કોથળીઓ, લઈ તેમાં આવી રીતે હાથો હાથ અનાજ ભરીએ. જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે. (૪)

પાઠ ૩૧.

ચંદ્રમા=ચાંદો
મેદાન=ખુલ્લી સપાટ જમીન
નીચે ઉતરી ગયો હતો=દેખાતો બંધ થયો હતો
આથમે=દેખાતો બંધ થાય
બપોર=દહાડાના બાર વાગતાનો વખત
રાત=સુરજ આથમ્યા પછી તે પાછો ઊગે ત્યાં સુધીનો વખત
અજવાળું=ઉજાસ
ઝાંખો=તેજ વગરનો
ઝગઝગે=ચળકે

પાઠ ૩૨ ભાગ ૧.

ઓટલો=ઘરને લગતો ચોતરો
ઢંકાઇ=દબાઇ; છુપાઇ
ફોરાં=છાંટા; ટીપાં
જરૂર=ખપ; ઉપયોગ
પાલો=કુમળાં પાંદડાંનો જથો
બી=બીઆં
પોચી=નરમ
હમણાં=હાલ; આ વખત
તળાવ=પાણી ભરાઇ રહે તેવો મોટો ખાડો
નદી=મીઠા પાણીનો વહેતો મોટો વહેળો
પવન=વા; વાયરો

પાઠ ૩૨ ભાગ ૨.

થોભ્યાં=અટક્યાં
ચોકખી=સાફ
ગામડું=નાનું ગામ
છોડી=મૂકી
રેલો=પ્રવાહી પદાર્થનું વહેવું તે; વહેણ
રેલમરેલા=ચારે તરફ રેલા નીકળવા તે
બિચારા=બાપડા
પછડાતા=અફળાતા
તણાઇ=ખેંચાઇ
ઘેબરીઓ=ઘેબરના જેવો

મીઠો પરસાદ=ખાવાનું
કારેલા=એક જાતનું કડવું શાક
નેવલે=નેવાંએ

સમજુતી—હે વરસાદ ! તું આવ. જેથી કરીને અમને ઘેબરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાંનું શાક મળે. હે વરસાદ તું ઘણો આવ, કે જેથી નેવામાં પાણી આવે અને નહારી છોકરીને દેડકાં ખેંચી જાય.

પાઠ ૩૩.

રેતી=પત્થરનો ઝીણો ભુકો
ભુકો=ઝીણી રજ
મટોડું=માટી
ડહોળું=માટીવાળું
નીતર્યું=મેલ વગરનું; ચોકખું
ધારવાળું=અણીવાળું
તાણી=ખેંચી; ઘસડી
ખરે છે=છુટી પડે છે
તળીએ=નીચે
રસ્તો=માર્ગ; વાટ
ચૂસી=શોષી

પાઠ ૩૪.

ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
સાંચ્યા=ગોઠવ્યા
ઈંટવાડો=ઈંટ પાડવા પકવવાની જગ્યા
કઠણ=સખત
પછાડવાથી=અફાળવાથી
ચીકણી=ચિકાશવાળી (ચિકાશ ત્રણ જાતની હોય છે (૧) હાથે ચોંટે એવી (૨) કાપા પડે એવી (૩) તાણતાં તૂટે નહિ એવી)
કાણાં=બાકાં
કણક=ઘઉંનો કેળવેલો લોટ
ઘાટ=આકાર
ઘડો=ગાગરથી નાનું વાસણ; દોરીઓ
ગાગર=ઘડાથી મોટું વાસણ
કોઠી=અનાજ ભરી મૂકવાની માટીની બરણી
કોડીઆં=દીવા કરવાનાં માટીનાં ચલાણાં.
ફરતી=ચોગરદમ; બધી તરફ

પાઠ ૩૫.

ધાતુઓ=ખનીજ પદાર્થો (ધાતુમાં ચાર ગુણો ખાસ છે. (૧) ધાતુના કણો ચળકતા હોય છે. (૨) ધાતુઓ ભારે હોય છે. (૩) જમીનપર પડતા ધાતુનો અવાજ થાય છે. (૪) ધાતુમાં ગરમી વહી શકે છે.
લુહાર=લોઢાનો ઘાટ

બનાવનાર
ધમણ=દેવતા ફુંકવાનો સંચો
સળીઓ=ગજીઓ
ખૂબ=ઘણો
લાલચોળ=ઘણોજ લાલ
એરણ=સોની, લુહાર વગેરે જે પર મૂકી ટીપે છે તે
હથોડો=ધાતુઓ ટીપવાનું લોઢાનું ઓજાર; મોટી હથોડી
ટીપ્યો=ઘડ્યો
જતરડો=તાર ખેંચવાનું હથિયાર
સોનું=પીળા રંગની કીમતી ધાતું
રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી ધાતુ
પિત્તળ=જસત અને તાંબાની મેળવણીથી બનેલ પીળા રંગની ધાતુ
તાંબુ=લાલ રંગની ધાતુ
કલાઇ=ધોળા રંગની ધાતુ (રૂપા કરતાં નરમ છે)
સીસું=ધોળા મેલા રંગની ધાતુ

પાઠ ૩૬.

નાણું=ચલણી સિક્કો
શેઠ=શાહુકાર
પૈસો=ત્રણ પાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો.
ઢબુ=બે સવાકાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો;
અધેલો=અડધા પૈસાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો
રૂપીઓ=સોળ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો.
અડધો=આઠ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો
પાવલી=ચાર આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો
બેઆની=બે આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો
મહોર=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો; ગીની
આની=ચાર સવાકાની કિંમતનો નીકલનો સિક્કો
વટાવ્યા=છુટા પૈસા લીધા
૧૫ રૂપીઆ=એક ગીની; (મહોર)
૨ અડધા=૧ રૂપીઓ
૪ પાવલી=૧ રૂપીઓ
૮ બેઆની=૧ રૂપીઓ
૧૬ આના =૧ રૂપીઓ
૩૨ ઢબુ =૧ રૂપીઓ
૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઓ
૧૨૮ દોઢપાઇ=૧ રૂપીઓ
૧૯૨ પાઇ=૧ રૂપીઓ

ટીપ—પૈસાને કાઠિઆવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જઇ; સુરતમાં સવાકો અને મુંબઇમાં દોઢીઉં કહે છે. તેમજ ઢબુને

અઢીકો કે બે પૈસા કહે છે અને દોઢપાઇને અધેલો કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું લોઢાનું ઓજાર
સોય=લુગડાં સીવવાનું લોઢાનું ઓજાર
લક્કડફોડા=લાકડા ફાડનાર
તકરાર=રકઝક; વઢવાડ
ધાર=અણીદાર કોર
ચીરું=ફાડું
મુંદર=કુહાડીના માથા પરનો ભાગ
તોલે=બરાબર
નાકું=કાણું
અણી=તીણો ભાગ
ચળકાટ=ઝળકાટ
મોટાઇ=વડાઇ
કોદાળી=જમીન ખોદવાનું લોઢાનું ઓજાર
વઢી=લઢી
દીકરી=છોકરી
પેદા થયા=નીકળ્યા
સાર-આ દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ ઉપયોગી છે; કોઇએ વસ્તુ નકામી નથી.

પાઠ ૩૮.

વાડી=ફૂલ ફળવાળી જગો; નાનો બાગ
માળી=ફૂલ વેચનાર; છોડ ઉછેરનાર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા ઝાડ અથવા છોડ
ક્યારા=આસપાસ પાળ કરેલી હોય એવી જગા
ચોરસ=ચાર ખુણાવાળો આકાર
ગલગોટા=એક જાતનું લાલ, પીળા રંગનું ફૂલ
ફળે છે=ફળ આપે છે.
દાડમ=દાડમડીનું ફળ
જમરૂખી=જમરૂખનું ઝાડ
પક્ષી=પંખી
ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો ફાંટો
લાંબી ગોળ=લંબગોળ
મધુપુડો-મધમાખીને રહેવાનું ઘર
મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
મધ=મધમાખીએ ફૂલમાંથી ચૂસેલો રસ
કોસ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો ચામડાનો કોથળો
આવ્યો રામ=કોસ ઉપર આવ્યો
થાળું=કુવાના મથાળા પર પાણી ભરવાને ઢાળ પડતું બાંધેલું તે
લલકારતો=લહેકારી બુમ પાડતો
નીક=પાણીજવાનો રસ્તો
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલાં

પાઠ ૩૯.

છોડવા=નાના છોડ

ઉખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી
મુળીઉં=મૂળ
દાંડી=ડાળી
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
જીવતા=જીવવાળા
પથરાય=ફેલાય
વેલા=ભોંયપર પથરાતા છોડ

પાઠ ૪૦.

આંબો=કેરીનું ઝાડ
ફુટેલા=નીકળેલા
ટટાર=સીધા
છાલ=ઝાડની ચામડી
મેજ=ટેબલ

પાઠ ૪૧.

ગલકી=ગલકાનો વેલો
વળગી=બાઝી
છાપરું=ઘરનો ઉપરનો ભાગ જે પર નળીઆં હોય તે
વીટળાઇ=લપેટાઇ
બારીઆના=ચીબડાના
દોરડી=દોરી
અંતરે=છેટે
ગાંઠા=ગાંઠ

પાઠ ૪૨.

કેરી=આંબાનું ફળ
મોર=આંબા આમલીના ઝીણાં ફૂલ
ભાર=વજન
નીચી નમતી=લચીજતી
ગોટલો=આંબાના બી વાળુ ઢાંકણુ
ગોટલી=આંબાનું બી
ઘોળજે=દાબી દાબીને પોચી કરજે
ભગવાને=પરમેશ્વરે
જતન=સંભાળ
ઢીલા=પોચો
ડીટું=ડીચું

પાઠ ૪૩.

ધીમે=હળવે
હીંડે=ચાલે
ભસતો=ભોં ભોં કરતો
સામી થાય છે=લડવાને તૈયાર થાય છે.
અમળાઇને=વળખાઇને; થરકાઇને
જડબાં=ડાચાં
વાગોળવું=ખાધેલું પાછું મોંમાં લાવી ચાવવું તે
નિરાંતે=સુખે; નચિંતે
ઉપાડે=ઉંચકે
ખરી=ગાય, ભેંસ વગેરેના પગના તળીઆનું હાડકું
ફાટ=ચીરો
ખાડા=ખાબોચીઆ
જોરાવર=જબરી
વગડાઉ=જંગલી; જંગલમાં રહેનારી
પુરી પડે=હંફાવે

પાઠ ૪૪.

લાગ=દાવ; વખત
ટોળામાંથી=જથામાંથી
છટકી=નાસી
ડુંગરા=નાના ટેકરા
ચારો=લીલું ઘાસ
માંડી=ગોઠવી; મૂકી

ઠરતી=થોભતી

કુદકો=છલંગ; ફાળ

ચત્તુંપાટ=બરાબર ચત્તું

ભરવાડ=ઘેટાં, બકરાં ચરાવનાર

ફેર=ફરક; તફાવત

મજબુત=જોરાવર

આાછા=થોડા

ઊન=ઘેટાના વાળ

પાઠ ૪૫.

મીઠું=મિઠાશવાળું

ગુણ=ફાયદો

ઠંડું=ટાઢું

ઉનું=ગરમ

બગડી જાય=ફાટી જાય

ચોકખું=મેલ વગરનું; માંજેલું

આંચળ=થાન

મેલ=કચરો

દાણા=અડદ ગુવાર વગેરે

જણસો=વસ્તુઓ; ચીજો

છાશ=દહીંમાં પાણી નાંખી વલોવવાથી બને તે

તાવીને=ગરમ કરીને

શિખંડ=દહીંમાં ખાંડ નાંખી છણે છે તે

લોચો=બચકો

માવો=દૂધને બાળી બાળીને લોચા જેવું કરેલું તે

પેંડા=માવામાં બુરૂં નાખી ગોળી બનાવેલી તે

તર=મલાઇ

દૂધપાક=દૂધને ઉકાળી ખાંડ, ચોખા નાંખી બનાવે તે

બાસુદી=માવો થતાં પહેલાં બુરૂં નાખી બનાવેલો પદાર્થ

પાઠ ૪૬.

પ્રાણી=જેને જીવ છે અને જે અહીંથી તહીં ફરી હરી શકે છે તે

છેલ્લી=છેવટની

ડાઘીઓ=કુતરાનું નામ છે

સભા=મંડળી; ટોળી

ઉપરી=મોટો; વડો

ઠરાવ્યો=નક્કી કર્યો

ટીપુ=કુતરાનું નામ છે

ચાલાક=હોશિયાર;ચંચળ

કારકુન=લખવાનું કામ કરનાર

ચુપચુપ=મુંગાં

અંતે=આખરે

ગંધ=વાસ

શિઆળ=ફાડી ખાનારૂં કુતરા જેવું જાનવર

રીઝે=ખુશ થાય

માંસ=ગોસ

અણીવાળા=તીણા

દાઢ=મોટડા દાંત

કરકરા=ખરછટ

ફુટતો=બહાર નીકળતો

ધણી=માલીક

જે=જય; ફતેહ

પાઠ ૪૭.

ચાંચ=પક્ષીનું મોં

સમડી=એક જાતનું પક્ષી

કબુતર=એક જાતનું પક્ષી
કીડા=પેટે ચાલનાર જીવડાં
જીવડાં=જંતુ; નાના જીવ
માળા=પક્ષીનાં ઘર
બતક=જમીન કે પાણી પર, રહેનારૂં સફેદ રંગનું પક્ષી
જળકુકડી=પાણીમાં રહેનારી કુકડી

પાઠ ૪૮.

ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો
તરબુચ=એક જાતનું ફળ
કુકડો=ટુકડો
કા કા=કાગડાનું બોલવું તે
જીવજંતુ=નાનાં જીવડાં
કોહેલું=સળી ગએલું; બગડી ગએલું
સડેલું=જીવડાં પડેલું
લાલ=રાતી
છેડેથી=નાકેથી
ભાવ્યું=ગમ્યું
કુદતો=કુદકા મારતો
ચોક=ઘરની વચમાંની છાપરાબંધ ખુલ્લી જગા

પાઠ ૪૯.

રકાબી=તાસક
હુલાવ્યું=એક રસ કર્યું
વાહ=શાબાશ
નારંગી રંગ=નારંગીના જેવો રંગ
સરખે ભાગે=બરાબર

પાઠ ૫૦.

પારણું=લાકડાના ચોકઠાનું ઘોડીઉં
ઝોળી=ચાર છેડા બાંધી લઈ વચમાંથી ઝુલતો રાખેલો લુગડાનો કકડો
પાસું=બાજુ
પાંગરા=ઝોળીને ભેરવવાની લાકડીઓ
દોયણાં=ઝોળી બાંધવાની દોરી
ઝાપટી=ખંખેરી
મોભ=ઘોડીઆની વચમાંનો આડો થાંભલો
ભેરવ=વળગાડ
ભમરી=લાકડાની ફુદડી; ચકરડી
પાયા=પગ
પોચી=સુંવાળી; નરમ
ગોદડી=નાનું ગોદડું
હીર=રેશમ
ઝુલાવવા=હલાવવા
હાલરડું=બાળકને ઉંઘાડવાનું ગીત; હાલો
ઘુમણુ=પારણા કે ઘોડીઆમાં સુવાડીને ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચી હીંચકા નાખવા તે
ગીતે ઘુમણુ ઘાલું=હાલરડાં ગાઈ હીંચકા નાખું
રંગીત=રંગેલો
પોઢો=સૂઓ
હેતે=વહાલથી
ઝુલાવું=હીંચકા નાખું
પધારવું=બેસાડું
ચીતરેલ=ચીતરેલી
પઢાવું=શીખવું; ભણાવું

મોરલો=મોર
મઢાવું=જડાવું
મખમલ=એક જાતનું સુંવાળું કપડું
તળાઈ=ગાદલું; ગદેલો
તાજી=નવી
ચિનાઈ=ચીનમાં [બનેલી
સેજે=પથારીએ
બિછાવું=પાથરૂં
હીંચોળું=હીંચકા નાખું
ધેરાંધેરાં=મધુરાં મધુરાં
લાડકડા=લાડકા; વહાલા

સમજુતી—હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો મારા ભાઇને (છોકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા તમે રંગીલા પારણામાં સૂઈ જાઓ, તો હું તમને ઘણા હેતથી હીંચકા નાખું. ભાઇને પારણે ભમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણે ચીતરેલી ચાંચની ચકલી અને ભણતો હોય તેવી રીતે પોપટ બેસાડું; ભાઇ તારે સારી રીતે રમવા માટે મોરને સોનાથી જડાવું, ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૨) મારા વહાલા ભાઇ, હું પારણે રેશમની દોરી બાંધી તને હીંચકો નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવાં મીઠાં ગીત ગાઉં; હે લાડકડા ભાઇ તમે ઊંઘીને ઊઠશો, ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનું ઘાલીશ. (મતલબ કે ઉંઘીને ઊઠયા પછી તને ખાવાનું આપીશ) ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૪)

ડ્રિલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાને ઉંચાઇના પ્રમાણમાં સીધી હારમાં એકેક હાથને છેટે બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે એવી રીતે ઉભા રાખવા. પછી નંબર આપવા.

૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરો પોતાની નીચેના છોકરા તરફ મોં કરી નંબર બોલે.
૩. સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.
૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ ડાબો પગ ઉપાડવો.
૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.
  ૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.
  ૨. બેકી નંબરે એક ડગલું આગળ.
  ૩. બેકી નંબરે એક ડગલું જમણી તરફ. આ મુજબ હુકમ કરવો.
૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.
  ૧. છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક, બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.
  ૨. એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.
  ૩. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.
  ૪. એક નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.
  ૫. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.
૭. ડમ્બેલ્સ, કડાં, બારબેલ્સ વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ
  ૧. દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેલ્સો મૂકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેલ્સ બે હાથમાં લઇ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા. એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બબ્બે ડમ્બેલ્સ થશે.

૨. ડમ્બેલ્સ ભોંયપર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા. ડમ્બેલ્સ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.
૩. ડમ્બેલ્સ મુઠ્ઠીમાં જોરથી દાબીને પકડાવવા.
૪. રમતો અગિઆર સુધી કરાવવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.
૫. એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી.
૬. બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮, ૧૦ની કૃતિ કરાવવી.
૭. રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.
૮. સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.
૯. એક રમત બરાબર સફાઇથી ને સાથે કરતાં આવડયા સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.
૧૦. દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં "તૈયાર" અને "ચાલો" એવા હુકમ આપવા.
૧૧. "તૈયાર" કહેતાંની સાથે છોકરાઓએ ડમ્બેલ્સ લેવાને તૈયાર થઇ રહેવું.
૧૨. "ચાલો" ના હુકમની સાથે ડમ્બેલ્સ લઇ હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું.

ડમ્બેલ્સની ડ્રીલ.

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧ લી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ નીચા.

રમત ૨ જી-(૧) જમણો હાથ ઉંચો, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૩ જી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૪ થી-(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૫ મી-(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ઠ્ઠી-(૧) બેઉ હાથ સામા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ. (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭ મી-પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રખાવવું. (૧) બેઉ હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખતે ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮ મી-(૧)જમણો હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવો અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતી આગળ (જમણો હાથ અને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતાં તેમ) (૧) જમણો હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભો રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ પાછળ ખેંચવો (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦ મી-(૧) બેઉ હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા)
(૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠપગ ખેંચવા. (મુઠી છાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અઘરા શબ્દ તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	શનિવાર	ઇશ્વર	ધૂળમાં	કઢી
અક્ષર	અઠવાડીઉં	જ્ઞાન	ઢીલે	વહુ
ઊઠ્યાં	રહ્યો	નિત્ય	ગંદી	ભત્રીજો
નિશાળ	પાટીઉં	દાતણ	નહિ	કહેવાઉં
સઘળાં	ફૂલઝાડ	નાહ્યા	ફોહ્યા	મસિઆઈ
લીંપેગુંપે	ઘંટ	કહ્યું	ધોવડાવવાં	દૂધભાઈ
સાથીઆ	બેઠક	જુઠું	ગંદવાડ	સાસુ
લુગડાં	સીસી	શિક્ષા	કવિતા	સર્વે
દારૂખાનું	ચિત્રો	ટોપી	દીલમાં	દુખડાં
ફટાકડા	ટાંગેલાં	ધોતલી	વરસગાંઠ	ભૂલી
ફૂંટ	લખોટાનું	અંગરખી	ભાવ્યો	ખૂશ
ત્રીજો	કબાટ	લેંઘી	કર્યો	ઉંઘાડવાને
શુક્રવાર	કુતરો	સુરવાલ	ક્યારે	ઓસડ
છેલ્લો	દાડમ	ફળીઆના	આપ્યા	ત્યાં
વિષે	માટીનાં	ઘાઘરી	અડાઢ્યો	બોલ્યો
રવિવાર	અહીં	ઓઢણી	દસમું	પ્રમાણે
ગુરૂવાર	નિશાળીઆ	ચોકખાઇ	બેસશે	બોલાવ્યો
મુસલમાન	શિખામણ	ચોકખા	કુંભાર	ઉતર્યાં

ગાદી	દેડકાં	ચપ્પુ	રસ્તામાં	માંડયું
પીરસ્યા	કુહાડો	ગમ્યો	અન્ન	ફુંદી
બબ્બે	ધડાધડ	આણ્યો	ભુખ્યા	પુરુષને
આશોપાલવ	પ્રાણીઓ	દેશાઇ	ભિખારી	પરમેશ્વર
શંભુભાઇ	દુઃખ	લલ્લુ	પૂછ્યું	ઉંદરડી
વિના	નુકસાન	વખાણ્યો	પૈસા	ભંડારીઉ
પૈંઆ	ખીજ્યા	ઊઠયો	આપ્યા	રોટલી
વધારેલાં	માછુ	મશ્કરી	ઇશ્વરનું	બિલાડી
લીંબુ	છુંદાય	પસ્તાઇ	વિદ્યા	ઉંદરીઉ
નારંગી	છૂંદે	બચ્ચાં	ચંદ્ર	હંમેશાં
લાડુ	ઢોર	બૂમ	વિસરૂં	કાંઠા
શેરડી	ઉપરાંત	ખેડુત	પ્રભુ	ફુંફાડા
એસીશું	નક્કી	છેતર્યો	અગણિત	ઉડાડી
શેતરંજી	છુંદો	જુઠાણું	ઉજાસને	ઉંદર
પ્રાથરણું	છૂટયો	જુઠો	દૂધ	ફુંદી
વાડકો	કર્યું	શિઆળ	દહીં	ઠેકાણે
ચટણી	તૈયાર	દેડકાં	ફૂલ	ચટકા
જીત્યો	સમજ્યો	જુક્તિ	સ્વપ્નું	લુલાં
સઢવાળી	ફુટશે	સાંભળતાં	શિકાર	આંધળાં
કાંચળી	મૂકું છું	બાંધ્યું	બચ્ચું	તીર્થ
પરીક્ષા	શાબાશ	અહીંથી	દોડાવી	મનસુબો

પિતા	ભર્યા	કોથળીઓ	ધેબરીઓ	સિપાઈ
હેતથી	પહોંચ્યાં	ચંદ્રમા	ઢેફું	સિપાય
સંતાપ	ઊતર્યા	ત્યાં સુધી	પત્થર	ઓળખાવ્યા
આશિષ	ઢાલવ્યો	અજવાળું	પ્યાલું	ઓછાવત્તા
પ્રભુએ	પટલાણી	પાતળો	નીતર્યું	ધાતુઓ
ચતુરાઈ	ઢગલા	અંધારી	રસ્તા	સીસું
માર્યા	ખુશ	ઝગઝગે	મોટાડી	જસત
ઊંડું	હોંસીલી	ત્રીજો	ડહોળું	નાણું
સૂઝી	ઉમંગે	બેસાડયાં	ચૂસે	કાઢયા
મટાડી	વાદળીઓ	લાગ્યાં	ભઠ્ઠી	ઢગલી
છુપાઇને	વાંકું	ઢંકાઈ	સીંચ્યાં	ઢબુ
કુંજનું	દાતરડું	ભોંયમાં	નાખ્યું	રૂપીઓ
સૌ	ઢગલો	હમણાં	કહાડો	વટાવ્યા
પટેલ	હૈયે	તળાવ	ઇંટવાડો	પંદર
કહાડો	ભણતાં	થાક્યાં	ખોદતાં	કુહાડી
આથમતા	સર્વે	રહ્યાં	ભઠ્ઠીમાં	લક્કડફોડા
વઢાઈ	છૂટું	ચોકખી	મૂકયો	ફાટફાટ
વઢાશે	પિલાય	રેલમરેલા	પિત્તળ	ચળકાટ
બચ્ચીઓ	ટોપલામાં	ખોદતું	હથોડા	કોદાળી
ચચ્ચાર	ઉપણીએ	બિચારા	ટીપ્યો	સાંભળતી
ગાડું	કુંસા	પછડાતા	જતરડામાં	વઢી

ક્યારા	લીલુંછમ	જડબું	છછૂંદરી	આણ્યા
ત્રિકોણ	ચઢ્યા	વગડાઉ	પસંદ	પડીકાં
ગલગોટા	પથરાઇ	છટકી	દાઢ	શીખવ્યું
કાણાંવાળું	વીંટળાઇ	કુદવું	જડબાં	પ્યાલાં
લટકતું	ઉખેડયો	ગબડયું	ઊંઘતાં	હલાવ્યું
મધપુડો	બતાવ્યો	ચત્તુંપાટ	ફૂટતો	હળદર
લીલાંછમ	ટૂંકાં	મોઢું	ઘણી	જાંબુડો
વચ્ચે	દોરડા	મજબુત	પંખી	ગોદડીઓ
મુળીઉં	ઊંઘમાં	ઠંડું	ડીલે	હાલરડું
દાંડીઓ	ગોટલો	દોહ્યા	પુંછડીઓ	રસીલા
ડાળીઓ	જન્મ	વાસણ	ઇંડાંમાંથી	પઢાવું
પાંદડાં	ચૂસી	ચોકખું	જોડાએલાં	મશરૂની
સમજાશે	ભેંસ	જણુસો	જળકુકડી	ચિનાઇ
ઉખડી	હીંડે	દહીં	પોપટ	ફુલડાં
ઊંડાં	શીંગડાં	શિખંડ	પાંજરૂં	બિછાવું
મૂળમાંથી	માથું	દૂધપાક	લુચ્ચા	હિંચોળું
ફૂટેલાં	તૂટી	બાસુદી	કર્યો	ઊંઘીને
ટટાર	નિરાંતે	ચશ્મા	જીવજંતુ	ઘાલીશ
ખુરસી		પ્રાણી	સળેલું	

પહેલીના અર્થ અઢી આના જેમાં—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠનો સાર. અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર ડગ્મેલ્સની ડ્રિલ વગેરે.

બીજીના અર્થ ચાર આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ત્રીજીના અર્થ પાંચ આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળના સવાલ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ચોથીના અર્થ સાડા સાત આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, તમામ પાઠના સવાલ તથા સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ, ડ્રિલ વગેરે.

પાંચમીના અર્થ આઠ આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, વ્યુત્પત્તિ, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, અપૂર્ણાંકના નિયમો, બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે.

છઠ્ઠીના અર્થ નવ આના જેમાં:—શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે, કવિતાનો અન્વય, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર વગેરે.

સાતમીના અર્થ દશ આના જેમાં:—શબ્દાર્થ, વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે. કવિતાનું વિવરણ–સ્ફુરીકરણ, પાઠના સવાલ, કવિતામાં આવેલા ભકતોની ઓળખાણ વગેરે.